บทความวิจัย

การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำรงชีพในการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

พฤทธิ์พงศ์ ไชยพหล[a] อาแว มะแส[b]

บทคัดย่อ

การศึกษาการดำรงชีพในชนบทควรคำนึงถึงบริบทของท้องถิ่นและพลวัตทางสังคมและสิ่งแวดล้อมระดับชุมชน รวมทั้งการเรียนรู้ของคนในชุมชน เพื่อนำทรัพยากรที่มีอยู่มาสร้างสรรค์และใช้ประโยชน์ ผ่านการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เหมาะกับยุคสมัย การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพในชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช 2) ศึกษาการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนคีรีวงสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง และ 3) วิเคราะห์การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่ชนชนเข้มแข็งของชุมชนคีรีวง การดำเนินการวิจัยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการจัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์เหตุผลเชิงตรรกะ การสังเคราะห์และการตีความ ผลการศึกษาพบว่าชุมชนคีรีวงได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ผ่านการพัฒนากระบวนการผลิต การตลาด และการรวมกลุ่มอาชีพขึ้นอย่างหลากหลายในชุมชน ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน โดยเป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาจำหน่าย ซึ่งช่วยยกระดับการดำรงชีพ ก่อให้เกิดรายได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็ง ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม สิ่งที่ท้าทายสำหรับชุมชนคีรีวง คือ การหาแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำเนินควบคู่ไปกับยุทธวิธีการดำรงชีพที่และสามารถรักษาความเป็นเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การดำรงชีพ การขับเคลื่อนการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็ง

---

[a] นักศึกษาปริญญาโท วิชาเอกการบริหารองค์การสังคม หลักสูตรการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ E-mail: knackyknacku@gmail.com

[b] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

วันที่รับบทความ: *22 เมษายน 2562* ***วันที่แก้ไขบทความ:*** *16 มิถุนายน 2562* ***และวันตอบรับบทความ:*** *24 มิถุนายน 2562*

Research

Application of Livelihood Related Local Wisdom in Mobilizing Development Towards Strengthened Community: A Case Study of Kiriwong Communuty, Lansaka District, Nakorn Sri Thammarat Province

Phrutpong Chaiphahol[a] Awae Masae[b]

Abstract

The study of rural livelihood should realize local contexts and socio-environmental dynamics at the community level. At the same time, it should focus on learning of community members pertaining to creative and beneficial resource utilization through local wisdom application appropriate for changing conditions. This research aims are: 1) to investigate application of local wisdom related to livelihood in Kiriwong community, Lansaka district, Nakhon Sri Thammarat province, 2) to find out community development movement towards a strengthened community, and 3) to analyze the use of local wisdom in mobilizing community development movement toward a strengthened community. The research was undertaken following the qualitative research approach in which field data collection was done by means of in-depth interview and observation. Data were analyzed through typological analysis, logical reasoning, data synthesis and data interpretation. It was found that Kiriwong community utilized local wisdom and applied through processes of producing and marketing various products, as well as organizing occupational groups within the community. As a result, livelihood related local wisdom became crucial for mobilizing community development as it formed an important instrument in creating various products to be sold to improve livelihood of community members and bring about supplementary income generating activities continuously. This was followed by the connected

[a] Master Student, School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration, E-mail: knackyknacku@gmail.com

[b] Assistant Professor, School of Social Development and Environment, National Institute of Development Administration

Received: *22 April 2019,* ***Revised:*** *16 June 2019,* ***Accepted:*** *24 June 2019.*

community-based tourism development. This change helped enhancing the development towards a strengthened community in social, economic and environmental dimensions. Challenges facing Kiriwong community was finding an appropriate way to combine local wisdom conservation together with livelihood adaptation that enable in maintaining the community strength sustainably.

Keywords: Local Wisdom, Livelihood, Development Movement, Strengthened Community.

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยในระยะหลังนับตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาได้เน้นการเสริมสร้างบทบาทของสถาบันทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังมุ่งสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้ดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศในปัจจุบันและต่อเนื่องไปยังอนาคต โดยมองว่าประชาชนจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ภายใต้พลังที่เกิดจากชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน และให้ความสำคัญกับนำการทรัพยากรรวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ แนวทางนี้เชื่อว่าจะช่วยยกระดับการดำรงชีพของสมาชิก และกระตุ้นให้คนในชุมชนสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคที่ความเจริญทางเทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจแบบตลาดรุกเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนอย่างมากเช่นในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community–based Development) มีเป้าหมายที่เน้นการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน โดยที่คนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในระดับชุมชนให้มากที่สุด ด้วยการนำเอาทุนและทรัพยากรด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มาเป็นปัจจัยสำคัญที่นำพาชุมชนไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งได้ (Masae, 2015)

ชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนหนึ่งที่มีประสบการณ์ในการต่อสู้และปรับตัวอย่างน่าสนใจมาก ทั้งต่อเหตุการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทยโดยรวมที่ให้ความสำคัญอย่างมากกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงได้พยายามพลิกวิกฤติของชุมชนให้เป็นโอกาสในการรวมกลุ่มคนในชุมชนมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่มีฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อยกระดับการดำรงชีพ ควบคู่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างรู้คุณค่า ทั้งนี้ได้มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษสั่งสมมาถ่ายทอดและประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการรวมตัวขึ้นเป็นกลุ่มอาชีพขึ้นมาหลากหลายกลุ่ม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ จนจัดได้ว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็งมากแห่งหนึ่งในประเทศไทยในปัจจุบัน

จากสภาพการณ์ดังกล่าว จึงเป็นการน่าสนใจยิ่งหากทำการศึกษาการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำรงชีพมาใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งในชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากชุมชนนี้มีชื่อเสียงในความเป็นชุมชนเข้มแข็งบนฐานของการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของสมาชิกในชุมชน โดยมีคำถามวิจัยว่า ชุมชนคีรีวงมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยยกระดับการดำรงชีพของสมาชิกชุมชนอย่างไร มีแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งอย่างไร อีกทั้งการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้มีส่วนในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมสู่ชนชนเข้มแข็งได้อย่างไร ทั้งนี้เชื่อว่าผลการศึกษาที่ได้จะเป็นแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาให้ชุมชนนี้มีความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่องไปสู่ความยั่งยืน อีกทั้งยังสามารถเป็นแบบอย่างให้กับการจัดการของชุมชนอื่น ๆ ที่มีบริบทคล้ายคลึงกันต่อไป

วัตถุประสงค์

1) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
2) เพื่อศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนคีรีวงสู่ชุมชนเข้มแข็ง
3) เพื่อวิเคราะห์การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่ชนชนเข้มแข็งของชุมชนคีรีวง

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดสำคัญที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้แก่ แนวคิดการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนทางสังคม และแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรม พอจะสรุปสาระสังเขปของแต่ละแนวคิดได้ดังต่อไปนี้

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า เป็นประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมของคนในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน มีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง (Wasee, 1993) ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ โดยอาจเป็นข้อมูลหรือเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย หรือประเภทของครอบครัวในสังคมนั้น ที่เชื่อมโยงกับความเชื่อเกี่ยวกับแต่ละเรื่องของสังคมนั้นด้วย (Sanyawiwat, 1991) ส่วนการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนา Department of Agricultural Extension (n.d.) ได้ชี้ให้เห็นว่า การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนชนบท ซึ่งทำได้ด้วยการเข้าไปจัดการให้เกิดประโยชน์ โดยใช้แนวทางต่าง ๆ อาจผ่านวิธีการอนุรักษ์ (Conservation) การรื้อฟื้น (Recovery) การประยุกต์ (Modification) และพัฒนาต่อยอด (Development) หรือผสมกันหลายวิธีก็ได้

แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood) Chambers and Conway (อ้างถึงใน Krantz, 2001) ได้อธิบายความหมายโดยรวมของการดำรงชีพในชนบทอย่างยั่งยืนว่า ประกอบด้วยความสามารถในการจัดการทรัพย์สินและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการครองชีพ ซึ่งครอบคลุมความสามารถในการรับมือกับแรงกดดัน ความตึงเครียด และความสามารถในการฟื้นคืนสู่สภาพปกติได้อย่างยั่งยืน ตลอดจนการสานต่อหรือเพิ่มความสามารถและทรัพย์สินของครัวเรือน ให้สามารถสร้างโอกาสในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสำหรับรุ่นต่อไป อีกทั้งยังก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อการดำรงชีพอื่น ๆ ในระดับท้องถิ่นและระดับโลก ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว นอกจากนั้น Department for International Development (DFID, 1999) ยังได้กล่าวถึงแนวทางของการพัฒนาเพื่อยกระดับการดำรงชีพว่าเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 6 ประการ ได้แก่ 1) ยึดคนเป็นศูนย์กลาง (People-center) 2) มีความเป็นองค์รวม (Holistic) 3) คำนึงถึงพลวัต (Dynamic) 4) สร้างบนจุดแข็ง (Building on Strengths) 5) เชื่อมโยงมหภาคและจุลภาค (Macro-micro Links) และ 6) ส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืน (Sustainability)

แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนทางสังคม (Social Movement) Tilly (2004) ได้อธิบายถึงการขับเคลื่อนทางสังคมว่าเป็นเรื่องที่มีมาตั้งแต่อดีต โดยเริ่มจากการเคลื่อนไหวเพื่อยกระดับจากกลุ่มเล็ก ๆ ไปสู่

ระดับสาธารณะ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ 1) มีการนำเสนอประเด็นที่เคลื่อนไหวต่อสาธารณะ 2) มีการรวมตัวและมีรูปแบบที่เฉพาะของการจัดองค์กร และ 3) เน้นการมีส่วนร่วมทั้งในระดับกลุ่มและสาธารณะ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันของประชาชน อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการพัฒนาสังคมไปสู่สภาพที่ดีขึ้น ทั้งนี้มักเกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคเป็นสำคัญด้วย อย่างไรก็ตาม ปัจจัยหลักที่จะผลักดันการขับเคลื่อนให้สังคมสามารถบรรลุผลสำเร็จได้ดีนั้นขึ้นอยู่กับศักยภาพของผู้นำการขับเคลื่อนเป็นสำคัญ โดยผู้นำจะต้องมีบุคลิกภาพที่โดดเด่น สามารถสร้างแรงบันดาลใจและสามารถเป็นแบบอย่างให้กับกลุ่มได้ นอกจากนี้ยังต้องมีความเข้าใจในบริบทด้านต่าง ๆ วิสัยทัศน์ ศักยภาพและสวัสดิการของชุมชน อีกทั้งมีทุนต่าง ๆ มาสนับสนุนการขับเคลื่อน หากดำเนินการในระดับชุมชนจะส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุตามเป้าหมายของการพัฒนาได้

แนวคิดสุดท้ายคือแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งอธิบายว่าชุมชนเข้มแข็งเกิดจากการพัฒนาโดยใช้ทุนเดิมในชุมชนผ่านการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิก มีองค์ความรู้เพื่อการปฏิบัติจริง มีระบบจัดการที่ดีในการประสานสนับสนุน กำกับ ติดตามและประเมินผล พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายพัฒนา ทั้งกับหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชนอื่น ๆ ในลักษณะที่เป็นเครือข่าย ให้เกิดการปฏิบัติเชิงรุก เพื่อสร้างความเข้มแข็งอันเป็นรากฐานที่สำคัญต่อความสำเร็จผ่านกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนและเพื่อชุมชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จในการสร้างชุมชนเข้มแข็งคือ “การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ” (Interactive Learning through Action) ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 วงที่สัมพันธ์กันคือ 1) ความรู้ 2) การเรียนรู้ และ 3) การจัดองค์กร (Wasee, n.d.) สำหรับลักษณะของชุมชนเข้มแข็งที่เป็นตามความคาดหวังและต้องการนั้นควรมี 4 ประการด้วยกัน ได้แก่ 1) เป็นชุมชนที่มีสภาพร่วมกันเป็นปึกแผ่น 2) เป็นชุมชนที่มีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง 3) เป็นชุมชนที่สามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ และ 4) เป็นชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง (Poung-ngarm, 2002)

แนวคิดนำในการวิจัย

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถนำเสนอเป็นแนวคิดนำในการวิจัยครั้งนี้ ดังแสดงในภาพที่ 1

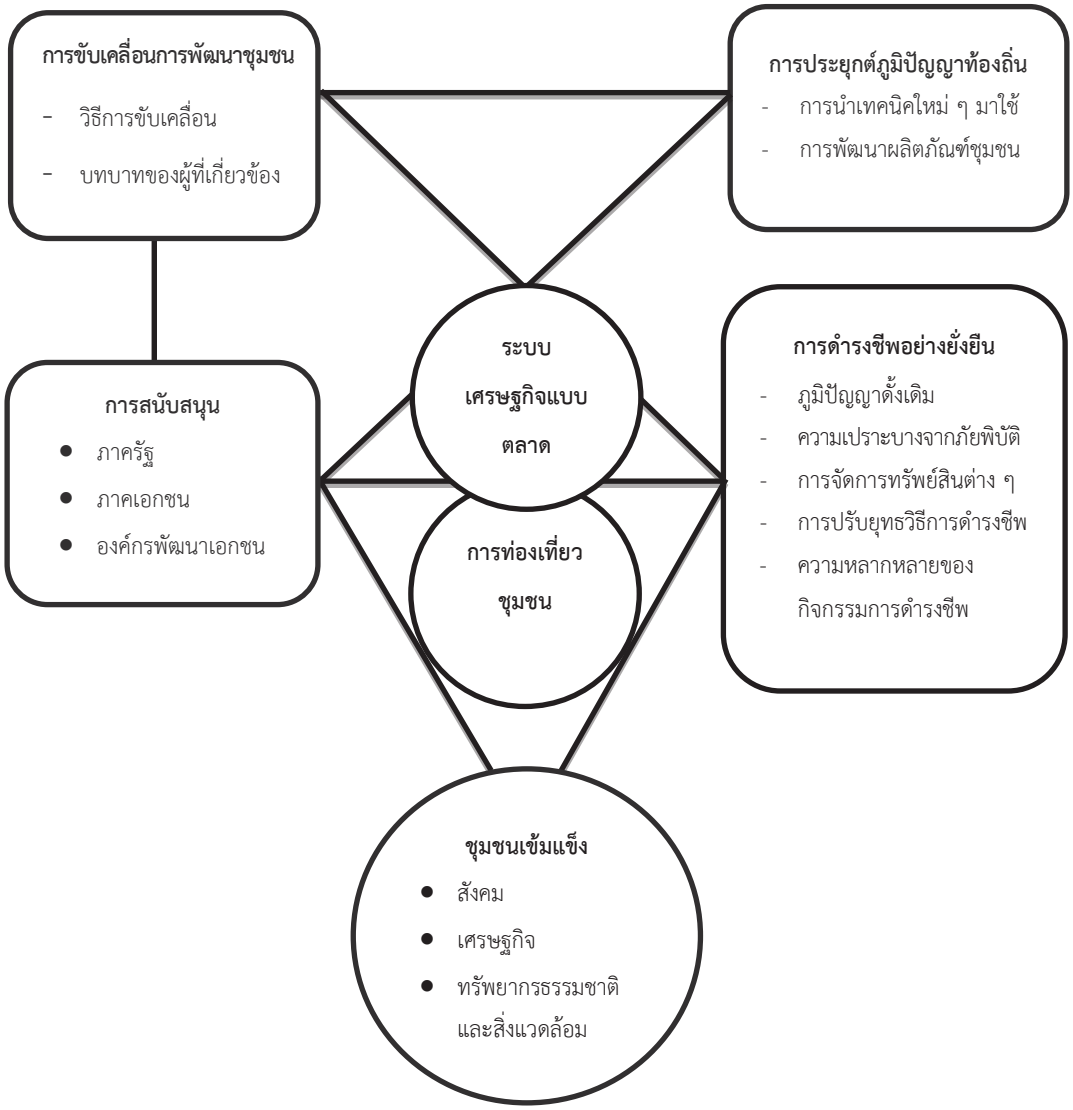

ภาพที่ 1: แนวคิดนำในการวิจัย

วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำรงชีพในการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษา ชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช” ดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

1) การรวบรวมข้อมูล ใช้ 2 วิธี ดังต่อไปนี้

(1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) กับผู้ที่ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) ซึ่งเลือกมาอย่างเฉพาะเจาะจง โดยพิจารณาจากผู้ที่มีความรอบรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน และนักพัฒนาที่มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนคีรีวง โดยครอบคลุมถึงผู้นำชุมชนที่อยู่ในช่วงของการฟื้นฟูชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ แกนนำกลุ่มอาชีพ นักพัฒนา และนักวิชาการ ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาและมีความรู้ความเข้าใจบริบทของชุมชนคีรีวง จำนวนรวมทั้งสิ้น 15 คนด้วยวิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive sampling)

(2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยใช้การสังเกตสภาพแวดล้อมในชุมชน ความเป็นอยู่ และการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของคนในชุมชน การประชุมต่าง ๆ รวมทั้งกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้มีการบันทึกสิ่งที่พบเห็นไปพร้อม ๆ กัน โดยที่ไม่ได้มุ่งร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ กับคนในชุมชน เพียงแต่สังเกตเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการพบเห็นเท่านั้น

2) การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาในครั้งนี้ ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ช่วง คือ ช่วงแรกเป็นการดำเนินการวิเคราะห์เบื้องต้นไปพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูล และช่วงที่ 2 เป็นการดำเนินการวิเคราะห์ให้ละเอียดอีกครั้งหลังการรวบรวมข้อมูลทั้งหมดเสร็จสิ้น โดยนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมจากการลงพื้นที่ทั้งจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกต มาทำความเข้าใจกับเนื้อหา แล้วจัดหมวดหมู่เนื้อหา (Typology) เป็นเรื่องและประเด็นต่าง ๆ มีการตรวจสอบข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) โดยเน้นการตรวจสอบด้านวิธีรวบรวมข้อมูลจากบุคคลที่เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการถอดเทปการสัมภาษณ์เปรียบเทียบกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการจดบันทึกภาคสนาม จากนั้นจึงทำการสังเคราะห์ (Synthesis) ตีความข้อมูล (Interpretation) เพื่อหาข้อสรุปและอภิปรายผล โดยนำสิ่งที่พบเห็นมาเชื่อมโยงกับแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และบริบทของชุมชน

ผลการศึกษา

1. บริบทของชุมชน

พัฒนาการของชุมชนคีรีวงมีมายาวนานกว่า 200 ปี เริ่มจากที่บรรพบุรุษกลุ่มแรกได้เข้ามาบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่ล้อมรอบโดยภูเขานี้ ตามชื่อเรียกคือ “คีรีวง” ซึ่งอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ จนกลายเป็นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตตั้งแต่ต้นสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ถึงแม้ว่าชุมชนได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติมาหลายครั้ง แต่ก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรคร่วมกันอย่างเข้มแข็งด้วยความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนที่ได้ร่วมมือกันเพื่อฟื้นฟูและพลิกฟื้นชุมชน ทำให้ฟื้นตัวกลับมามีสภาพที่สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้อย่างดี

หากพิจารณาจากความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนคีรีวงจะพบว่ามีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติสูง มีการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น สมาชิกมักจะให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา อีกทั้งชุมชนยังมีผู้นำโดยธรรมชาติที่มีความเป็นผู้นำและมีจิตอาสาสูง พร้อมที่จะเป็นหลักในการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีสภาพที่ดำรงอยู่อย่างมั่นคงและสมาชิกดำรงชีวิตได้อย่างดี จนกลายเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงในนาม “ชุมชนพึ่งตนเอง” และได้รับรางวัลชมเชยในการประกวดหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเองระดับประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2528 แม้ว่าในขณะนั้นชุมชนยังคงมีสภาพที่จัดเป็นพื้นที่สีแดงด้านความมั่นคงก็ตาม แต่เพราะชุมชนมีความพร้อมด้านทรัพยากร มีความสามัคคีระหว่างสมาชิก และมีผู้นำที่สามารถขับเคลื่อนชุมชนได้ดี จึงสามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นหนึ่งในชุมชนตัวอย่างด้านการพัฒนาตนเอง ดังคำอธิบายของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้รายหนึ่งว่า

“โชคดีที่ชุมชนของเรามีความพร้อมในเรื่องของภาวะการเป็นผู้นำ คนในชุมชนร่วมไม้ร่วมมือกัน มีความสามัคคี...ทางการให้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง จนต่อมาชุมชนคีรีวงถูกคัดเลือกทั้งในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค จนถึงระดับประเทศ ที่ได้รางวัลหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง”

ในปัจจุบัน นอกจากชุมชนจะประสบผลสำเร็จอย่างมากในการพัฒนาแบบพึ่งพาที่เน้นการยกระดับการดำรงชีพแล้ว ชุมชนนี้ยังเป็นที่รู้จักในวงกว้างทั้งในประเทศและต่างประเทศว่าเป็น “ชุมชนที่มีอากาศดีที่สุดในประเทศไทย” เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนอยู่ในหุบเขา และมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญ กอปรกับยังมีผลงานการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุนชนที่โดดเด่น จึงส่งผลให้ได้รับคัดเลือกเป็นชุมชนท่องเที่ยว OTOP 1 ใน 4 ชุมชนต้นแบบทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2548 อันส่งผลให้ชุมชนคีรีวงได้กลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนให้เติบโตที่เอื้อประโยชน์ให้ชุมชนได้รับการพัฒนา

2. การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของชุมชนคีรีวง

ชุมชนคีรีวงมีการดำเนินกิจกรรมโดยนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพมาประยุกต์ต่อ ผ่านการรวมกลุ่มกันทำงาน ซึ่งเห็นได้จากการมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ทำกิจกรรมเกี่ยวกับอาชีพหลากหลายกลุ่มที่โดดเด่น ได้แก่ 1) กลุ่มลายเทียนบาติกสีธรรมชาติ 2) กลุ่มแม่บ้านทุเรียนกวน 3) กลุ่มมัดย้อมผ้าสีธรรมชาติ 4) กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน 5) กลุ่มบ้านสมุนไพร และ 6) กลุ่มลูกไม้ การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพเหล่านี้ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ที่เน้นการพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างรายได้ ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกชุมชนที่มารวมกลุ่มกันทำงาน (ตารางที่ 1) โดยได้มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ ด้วยการฟื้นฟูของเดิมที่บางส่วนไม่ได้มีการนำมาใช้อย่างจริงจังกลับมาใช้ใหม่ พร้อมกับการประยุกต์ด้วยการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายขึ้นต่อยอดจากที่มีอยู่เดิม ทั้งนี้ไม่เพียงเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ยกระดับไปเป็นสินค้าเพื่อจำหน่ายให้คนภายนอกเป็นสำคัญด้วย เพราะเห็นว่าภูมิปัญญาในท้องถิ่นมีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีพมาตั้งแต่อดีต หากแต่ในปัจจุบันบริบทของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่เจริญขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนตามพลวัตทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเอานวัตกรรมใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพ มีการบริหารจัดการการผลิต การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การบรรจุภัณฑ์และการจัดการด้านการตลาด จนสินค้าต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากพัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าลายมัดย้อมสีธรรมชาติ ผ้าบาติกสีธรรมชาติ โคมไฟ ของชำร่วยและของใช้ภายในบ้านจากกะลามะพร้าว สบู่เปลือกมังคุด รวมทั้งผลิตภัณฑ์สมุนไพรอื่น ๆ ได้กลายมาเป็นสินค้าที่นักท่องเที่ยวมักจะซื้อติดไม้ติดมือ อีกทั้งยังเป็นผลิตภัณฑ์ที่ส่งไปขายยังตลาดต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศอีกด้วย การประยุกต์เช่นนี้ส่งผลให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

ที่สำคัญคือการดำเนินกิจกรรมของหลายกลุ่มอาชีพยังคงนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมมาใช้เป็นฐานในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ โดยได้มีการประยุกต์ พัฒนาต่อยอด อันเป็นแนวทางที่สำคัญในการอนุรักษ์ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนให้ยังคงอยู่ การดำเนินการตามแนวทางนี้ถือเป็นวิถีการดำรงชีพที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนนี้ให้ก้าวหน้าอย่างน่าสนใจยิ่ง เพราะเป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่ละทิ้งภูมิปัญญาเดิม แต่มีความพยายามฟื้นฟูภูมิปัญญา แล้วนำมาปรับเปลี่ยนบางส่วนอย่างสร้างสรรค์ตามพลวัตทางสังคมเศรษฐกิจ เพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาบนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังคำอธิบายของผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งว่า

“ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เราจะทอดทิ้งไปไม่ได้ ถ้าชุมชนหรือสังคมไหนละทิ้งภูมิปัญญา ก็จะทำให้ชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ อ่อนแอลงเรื่อย ๆ เพราะเราไปพึ่งพาเทคโนโลยีภายนอกแทน ไม่ได้พึ่งพาภูมิปัญญาของตนเอง... วิถีชีวิตในแบบของเรา ภูมิปัญญาคือตัวนำพาชีวิตให้เราก้าวหน้าต่อไปได้”

ตารางที่ 1 วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ

กลุ่มอาชีพ	**วัตถุประสงค์ (ประยุกต์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น)**
1. กลุ่มลายเทียนบาติกสีธรรมชาติ	1) สร้างอาชีพเสริมให้กับบุคคล 2) สร้างงาน สร้างรายได้แก่ชุมชน 3) สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนให้สามารถคิดเอง ทำเอง ในการพัฒนาท้องถิ่น 4) ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 5) เพื่อให้สมาชิกรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ 6) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งสามัคคีในหมู่คณะ 7) ส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น 8) เป็นการอนุรักษ์และเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. กลุ่มแม่บ้านทุเรียนกวนบ้านคีรีวง	1) เพื่อเพิ่มรายได้แก่สมาชิกกลุ่ม ครอบครัว และชุมชน 2) เพื่อพัฒนาจิตสำนึก ปลูกฝังคุณธรรมของการทำงานกลุ่ม 3) เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชน
3. กลุ่มมัดย้อมผ้าสีธรรมชาติ	1) เพื่อสร้างอาชีพเสริมให้แก่สตรีในชุมชน 2) เพื่อให้สตรีในชุมชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ 3) เพื่อสร้างพัฒนาการด้านความคิดและสร้างสรรค์งานใหม่ 4) เพื่อให้รู้จักนำวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ 5) เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความสามัคคีในหมู่คณะ
4. กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน	1) เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์งานหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชน 2) เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชน 3) เพื่อให้เกิดรายได้จากงานหัตถกรรม 4) เพื่อให้รู้จักนำวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ 5) เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความสามัคคีในหมู่คณะ
5. กลุ่มบ้านสมุนไพร	1) เพื่อนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแปรรูปและประยุกต์ให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ 2) เพื่อส่งเสริมการทำอาชีพ และสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน 3) เพื่ออนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ผู้สนใจ
6. กลุ่มลูกไม้	1) เพื่อนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ 2) เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้คงอยู่ 3) เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้สนใจ และส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน 4) ส่งเสริมอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชน

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีพของชุมชนคีรีวงนี้ นอกจากจะทำให้เกิดกลุ่มอาชีพที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนร่วมมือกันทำงานเพื่อพัฒนาอาชีพใหม่ ๆ สร้างรายได้เสริมจากการทำงานหลักอีกทางหนึ่ง อันส่งผลให้สมาชิกมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมีเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจชุมชนอยู่ตลอดเวลาแล้ว ยังช่วยให้ชุมชนพัฒนาจนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญสำหรับชุมชนอื่น ๆ และองค์กรภายนอก อาทิ โรงเรียน หน่วยงานต่าง ๆ และกลุ่มบุคคลที่สนใจเรียนรู้และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักและดึงดูดความสนใจกลุ่มคนหลายกลุ่มให้เข้ามาเยี่ยมชมและศึกษาดูงานในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องผลักดันให้มีการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งในเวลาต่อมา

3. การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนคีรีวงสู่ชุมชนเข้มแข็ง

ปัจจุบันชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนต้นแบบด้านการพัฒนาชุมชนไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะชุมชนมีความพยายามนำจุดแข็งที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย ผู้นำทางธรรมชาติที่มีความตั้งใจจริงในการทำงานเพื่อส่วนรวม รวมทั้งสมาชิกในชุมชนที่มีความสามัคคี รักใคร่ และพร้อมที่จะปรับตัวเพื่อการพัฒนาชุมชนให้ก้าวไปข้างหน้าเท่าทันกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ที่น่าสนใจมากก็คือการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์และปรับใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย โดยการผสมผสานกับการนำแนวคิดการบริหารจัดการแบบใหม่ในรูปกลุ่มที่เน้นการทำในเชิงธุรกิจ และมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริหารจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของนักวิชาการท่านหนึ่งที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญและมีส่วนร่วมในการผลักดันการพัฒนาของชุมชนคีรีวงว่า

“สิ่งใดเป็นเทคโนโลยีที่ทำให้เกิดคุณค่า เราก็นำมาประยุกต์ใช้ แทนที่จะใช้เฉพาะภูมิปัญญาของเราเพียงอย่างเดียว เราก็นำมาผสมผสานกัน ... นำมาประยุกต์เพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีกว่า ... ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการที่จะต้องผสมผสาน วัฒนธรรมคือความงอกงาม ความงอกงามไม่ได้เป็นการยึดอยู่กับที่เสียทีเดียว มันจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ... บางอย่างที่เรามี มันเป็นสิ่งที่ดีมากอยู่แล้ว”

จากการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายท่าน พบว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนคีรีวง มีองค์ประกอบสำคัญที่สามารถสังเคราะห์และสรุปออกมาได้ 7 ประการด้วยกัน ได้แก่ *1) คนในชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาโดยเน้นการพัฒนาคนและคุณภาพชีวิต* คนในชุมชนคีรีวงได้มีพัฒนาการทางความคิดมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนมีการขับเคลื่อนการพัฒนาในลักษณะที่ก้าวกระโดด เมื่อเทียบกับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ในระดับเดียวกัน จึงเป็นที่สนใจของหน่วยงานและคนภายนอกชุมชน จนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางจนชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีชื่อเสียง ในการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนนี้ สิ่งสำคัญนอกเหนือจากการมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ของชุมชนแล้ว คือทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีและเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงจนถึงปัจจุบัน *2) กลุ่มต่าง ๆ และเครือข่ายในชุมชนมีจิตอาสาร่วมรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม* ดังจะเห็นได้จากหลังจากชุมชนประสบกับภัยธรรมชาติและสร้างความเสียหายให้กับชุมชน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา

อย่างเห็นได้ชัดคือ คนในชุมชนรวมกลุ่มกันพยายามพัฒนาชุมชนให้กลับมามีสภาพเดิม สามารถดำรงชีวิตได้ *3) การมีผู้นำที่ดีและมีศักยภาพ* ชุมชนคีรีวงมีผู้นำตามธรรมชาติและได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาความเป็นผู้นำ สามารถชักชวนสมาชิกชุมชนให้รวมกลุ่มเพื่อพัฒนาขีดความสามารถที่จะทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองการแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุดและมีประสิทธิภาพ ดังคำอธิบายของผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งที่ว่า *"เป็นโอกาสดีที่ยุคนั้นมีโรงเรียนผู้นำ มีการอบรมภาวะการเป็นผู้นำ ทักษะการเป็นผู้นำสอนเรื่องแผนชุมชน สอนเรื่องการเป็นผู้นำที่ดี สอนกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการทำแผน กระบวนการสื่อสาร ฯลฯ ทำให้ผู้นำที่เกิดขึ้น ณ ตอนนั้นสามารถลงมือช่วยทำงานและวางแผนฟื้นฟูชุมชนได้เลย " 4) ความพยายามสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ด้วยการปรับกระบวนการบริหารจัดการภายในอย่างมีระบบ ทั้งในระดับชุมชนและระดับกลุ่ม* การบริหารจัดการภายในชุมชนมีระบบที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน โดยเน้นการขับเคลื่อนกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งการประสานระหว่างกลุ่ม ซึ่งชุมชนได้นำความรู้ที่กรมการพัฒนาชุมชนแนะนำมาปรับใช้ แต่ละกลุ่มมีกฎกติกาที่สมาชิกทุกคนปฏิบัติตาม และพยายามหาทางออกร่วมกันเวลาเกิดปัญหา ปัญหาต่าง ๆ จึงสามารถแก้ไขได้ด้วยการเจรจา *5) การเริ่มต้นจากสิ่งที่สอดคล้องกับวิถีที่พึงปรารถนา* คนในชุมชนคีรีวงได้พยายามนำภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน มาประยุกต์และปรับใช้ให้สอดคล้องกับกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ มีการปรับตัวและเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองตลอดเวลา อันช่วยส่งเสริมให้วิถีการดำรงชีพของคนในชุมชนดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ เน้นการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมใหม่ ๆ ภายใต้การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนาผ่านกลุ่มอาชีพที่ได้ร่วมกันตั้งขึ้น มาต่อยอดให้เกิดกาพัฒาผลิตภัณฑ์ทำให้เกิดรายได้ และเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเศรษฐกิจที่ดีของชุมชน *6) มีกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เกิดผลในการแพร่กระจาย* ชุมชนคีรีวงได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น รวมทั้งมีความพยายามถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้กับนักเรียนในห้องเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน โดยการบูรณาการให้เข้ากับหลักสูตรและรายวิชาเรียน รวมทั้งถ่ายทอดไปยังสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ อันส่งผลให้ชุมชนชุมชนคีรีวงได้กลายเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีผู้สืบทอดทำงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องเป็นที่ประจักษ์ และ *7) มีการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด*ชุมชนคีรีวงมีทรัพยากรที่มีคุณค่า คือ ทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรดังกล่าวมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนอย่างยิ่งทำให้คนในชุมชนคีรีวงมีวิถีการดำรงชีวิตที่มีความผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันได้ยากดังคำธิบายของสมาชิกชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า *"คีรีวงถือว่ายังมีความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรต่าง ๆ ... ทรัพยากรในชุมชนนี่แหละที่เป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่ดีที่สุด ซึ่งมาจากความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของบ้านเรา "* ปัจจุบันทรัพยากรในชุมชนได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้มีความก้าวหน้า ภายใต้ความคิดที่สร้างสรรค์

ของสมาชิกอันเป็นทรัพยากรมนุษย์ของชุมชน จนสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มและเกิดการรวมกลุ่มกันเป็นพลังที่เข้มแข็ง ทำให้การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนคีรีวงมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

4. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง

การปรับตัวด้วยการร่วมกันคิดค้นหาวิธีการใหม่ ๆ มาเป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนคีรีวงดำเนินการโดยผ่านกระบวนการปรึกษาหารือร่วมกันของสมาชิกชุมชน ภายใต้การนำของผู้นำทั้งที่เป็นและไม่เป็นทางการ รวมทั้งการได้รับคำแนะนำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน จนเกิดเป็นแนวทางหลักของการขับเคลื่อนการพัฒนาคือการตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ โดยมองว่า กลุ่มอาชีพที่เกิดขึ้นนี้ต้องมีความสอดคล้องกับอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ในชุมชน คือการเกษตรซึ่งเน้นการนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้อย่างชาญฉลาด โดยต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนการดำเนินการอย่างผสมผสานนี้ผ่านกระบวนการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีพ ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่รวมตัวกันตั้งขึ้นมาดังที่กล่าวมาแล้ว โดยมีการนำผลผลิตต่าง ๆ จากการทำการเกษตรในรูปของสวนสมรมและวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งที่เหลือใช้ เช่น กะลามะพร้าว เปลือกมังคุด เป็นต้น นำมาใช้สร้างผลิตภัณฑ์ ทั้งผลิตภัณฑ์ที่เคยทำมาในอดีตและที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ อันสะท้อนถึงการพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ ที่กลายเป็นสินค้าที่มีเอกลักษณ์ มีมูลค่า สามารถนำไปจำหน่ายสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องให้กับสมาชิกในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนพัฒนาแบบพึ่งตนเองและมีความเข้มแข็งใน 3 ด้านที่เด่นชัด ดังนี้

1) ***ด้านสังคม*** ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติรวมทั้งคุณลักษณะของคนในชุมชนที่มีความสามัคคีและมีน้ำใจต่อกัน ทำให้การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนคีรีวงเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้สามารถเห็นได้จากการร่วมมือกันเพื่อฟื้นฟูชุมชนให้สามารถฟื้นตัวกลับมามีสภาพที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดี หลังจากเกิดภัยภิบัติทางธรรมชาติหลายครั้ง และการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับการดำรงชีพ ด้วยการนำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างแข็งขันและสร้างสรรค์ระหว่างสมาชิก แม้ในปัจจุบันนี้วิถีการดำเนินชีวิตอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็เป็นการปรับเปลี่ยนที่สะท้อนถึงพลวัตสังคมผสมผสานกับการใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาที่ชุมชนมีด้วยอย่างสอดรับกัน อีกทั้งยังปรับตัวให้ทันกับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและความเจริญทางเทคโนโลยีที่รุกเข้ามายังชุมชน ด้วยความที่ชุมชนตระหนักถึงการดำเนินชีวิตที่มีความสมดุลกับวัฒนธรรมดั้งเดิมและสภาพแวดล้อม จึงส่งผลให้คนในชุมชนยังคงดำเนินชีวิตที่เน้นการพึ่งพาตนเอง ด้วยการทำกิจกรรมร่วมกันควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเข้มแข็ง

2) ***ด้านเศรษฐกิจ*** ในปัจจุบันคนในชุมชนคีรีวงยังคงทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่เนื่องจากกิจกรรมการเกษตรไม่ได้มีให้ทำตลอดทั้งปี ดังนั้นคนในชุมชนจึงรวมกลุ่มกันเพื่อทำอาชีพเสริมอื่น ๆ ด้วยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมมาประยุกต์และพัฒนาต่อยอด อันช่วยให้สามารถใช้เวลาว่างจากการทำอาชีพหลักมาทำอาชีพเสริมเพิ่มรายได้แก่สมาชิก ดังจะเห็นได้จากการมีกลุ่มอาชีพที่เน้นการนำเอา

ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพมาประยุกต์ใช้ประสบผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์หลายกลุ่ม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ ความสำเร็จของกลุ่มเหล่านี้ดึงดูดผู้คนหลากหลาย กลุ่มให้สนใจมาท่องเที่ยวและดูงาน พร้อมกับจับจ่ายซื้อสินค้าต่าง ๆ ที่กลุ่มผลิตขึ้นมา ทำให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการจำหน่ายสินค้าให้กับผู้มาเยือน จนทำให้ชุมชนมีชื่อเสียงเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นอย่างมาก มีรายได้เพิ่มขึ้น และเศรษฐกิจฐานชุมชนเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง

3) ***ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*** ถึงแม้ว่าชุมชนคีรีวงจะได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติหลายครั้งที่ส่งผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบางส่วน แต่คนในชุมชนได้ร่วมมือกันฟื้นฟูธรรมชาติและปรับภูมิทัศน์ของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่อย่างปกติสุขได้มาตลอด โดยในปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนยังคงมีความอุดมสมบูรณ์สูง เนื่องจากคนในชุมชนได้เรียนรู้และปรับตัวในการใช้ชีวิตให้มีความสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะเห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างยิ่ง กล่าวคือ คนในชุมชนเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพึ่งพาในการดำรงชีวิต เป็นฐานที่สำคัญของการพัฒนาโดยอิงภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นการพัฒนาเน้นการสร้างอาชีพ ทั้งการทำเกษตรกรรมในรูปของสวนสมรมที่เป็นอาชีพหลักสร้างรายได้และเศรษฐกิจที่ดีแก่ชุมชนมาตั้งแต่อดีต และการพัฒนาแนวใหม่ด้วยการสร้างผลิตภัณฑ์ที่อิงภูมิปัญญาท้องถิ่น ล้วนแต่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติอย่างสำคัญ ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงเป็นฐานในการผลิตและพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษได้เรียนรู้และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยมีการประยุกต์สร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ โดยดำเนินการในรูปของการรวมกลุ่ม จนกลายเป็นกลุ่มอาชีพเสริมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างหลากหลาย ด้วยเหตุนี้คนในชุมชนจึงพยายามอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่อย่างเกื้อกูลกับการดำรงชีพ นอกจากนี้ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนคีรีวงยังทำให้สภาพอากาศดีด้วย ซึ่งส่งผลให้ได้รับความสนใจและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางของคนภายนอก ทำให้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากตั้งใจเข้ามาเยี่ยมชมและพักค้างคืน เพื่อชมความงามของธรรมชาติของพื้นที่ของชุมชนที่ได้ชื่อว่าเป็น “พื้นที่ที่มีอากาศดีที่สุดในประเทศไทย”

เมื่อคนในชุมชนสามารถนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมาประยุกต์ให้เกิดผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่ผลิตขึ้นมาและบริหารจัดการในรูปแบบของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ และยังคงมีการถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อการดำรงชีพอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนเกิดการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนทั้ง 3 ด้านดังกล่าวข้างต้นนี้ หน่วยงานทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนหลายหน่วยงานให้ความสนใจเข้ามามีส่วนในการส่งเสริมและสนับสนุนการขับเคลื่อนของชุมชน โดยการให้ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพและมีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น ช่วยจัดระบบการบริหารจัดการทั้งในระดับกลุ่มและชุมชน อีกทั้งยังส่งเสริมการส่งออกสินค้าไปจำหน่ายทั้งในและต่างประเทศ รวมไปถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างรายได้และเศรษฐกิจที่ดีให้กับชุมชนด้วย โดยในปัจจุบันชุมชนคีรีวงได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวและมีคนเดินทางเข้ามาอย่างไม่ขาดสายเพื่อเข้ามาเยี่ยมชมและร่วมเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนากับกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ควบคู่กับการสูดอากาศที่

บริสุทธิ์และสัมผัสกับความงามของธรรมชาติที่สวยงาม แม้ว่าจำนวนของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นได้มาพร้อมกับปัญหาใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาขยะ ปัญหาการจราจรที่ติดขัด รวมทั้งปัญหาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงไป แต่สถานการณ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้มีส่วนกระตุ้นให้หน่วยงานที่ดูแลชุมชน คือ องค์การบริหารส่วนตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ต้องหาแนวทางรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยการตั้งคณะกรรมการให้เข้ามาดูแลคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องและนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังชุมชน เพื่อคอยแนะนำเรื่องการทิ้งขยะ เศษอาหาร และการจราจรในชุมชน รวมทั้งสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนดังคำอธิบายของผู้นำชุมชนท่านหนึ่งที่ว่า

“ทุกวันนี้บ้านเราได้กลายเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว แต่มันคือดาบสองคมที่มีทั้งด้านดีและผลกระทบที่ไม่ดีต่อชุมชน ... คนในชุมชนนี่แหละต้องเข้มแข็งพอที่จะรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้หรือไม่ สิ่งดีเราต้องรักษา อะไรไม่ดีเราต้องช่วยกันดูแล เพื่อให้สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนของเราคงอยู่ถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน”

การรับมือเพื่อหาแนวทางแก้ไขผลกระทบจากการเติบโตของเศรษฐกิจและจำนวนนักของท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นดังกล่าว ในอีกด้านหนึ่งมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้นำชุมชน ในการพยายามปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาจนก่อให้เกิดการขับเคลื่อนในทางที่ดี อันส่งผลให้เกิดความมั่นคงในการพัฒนาแก่ชุมชน ทั้งนี้ หากชุมชนมีการจัดการที่ดี ยึดแนวปฏิบัติที่ดำรงชีวิตอยู่ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน รู้จักนำภูมิปัญญาที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นมาประยุกต์ในการพัฒนาผ่านกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีงานทำ และมีรายได้เสริมที่นอกเหนือจากรายได้ของงานหลัก จะช่วยยกระดับการดำรงชีพของสมาชิกและเศรษฐกิจให้ดีขึ้น กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนถือได้ว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนที่เป็นเสมือนห้องเรียนให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง (Learning by doing) ที่เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาไปสู่ชุมชนเข้มแข็งผ่านการปฏิสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์ของสมาชิก ปรากฏการณ์เหล่านี้ดึงดูดความสนใจจากสื่อและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เข้ามาช่วยเหลือส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเป็นที่รู้จักในวงกว้างขึ้น จนการดำเนินการของกลุ่มอาชีพและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องและดำรงอยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างน่าสนใจยิ่ง

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

ผลจากการวิเคราะห์การศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำรงชีพในการขับเคลื่อนการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษา ชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนคีรีวงมีหลายอย่าง ซึ่งได้ถูกสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของชาวบ้านซึ่งเน้นในการศึกษานี้ ที่ได้มีการอนุรักษ์และประยุกต์ใช้ในกลุ่มอาชีพหลาย โดยกลุ่มในแต่ละกลุ่มมีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่

สำคัญ ๆ มาใช้ในงานที่เป็นจุดเน้นของกลุ่ม และมีการปรับปรุงและพัฒนาให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่สามารถจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

ความพยายามในการพัฒนานี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Department of Agricultural Extension (n.d.) ที่ได้ระบุแนวทางการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการคือ *1) การอนุรักษ์ (Conservation)* ที่ชุมชนให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมไม่ให้สูญหายไป อันเป็นการให้คุณค่าของกับสิ่งที่บรรพบุรุษเคยสร้างไว้ แต่ปรับให้สอดคล้องกับความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ *2) การรื้อฟื้น (Recovery)* ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนหลายประเภทสามารถนำมาใช้ในการสร้างอาชีพและสร้างโอกาสในการทำงานของสมาชิกชุมชน ก่อให้เกิดรายได้เสริม ซึ่งเกิดจากการศึกษา ลองผิดลองถูก และรื้อฟื้นขึ้นมา โดยอาจมีการสร้างสรรค์ชิ้นงานใหม่ที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมด้วยก็ได้ *3) การประยุกต์ (Modification)* เนื่องจากบริบทและสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงควรได้รับการปรับและประยุกต์ให้เหมาะสม ผ่านการรวมกลุ่มอาชีพที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อผลิตสินค้า และนำนวัตกรรมใหม่ ๆ มาใช้ให้เหมาะกับยุคสมัย *4) การพัฒนาต่อยอด (Development)* เมื่อชุมชนมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมมาเป็นพื้นฐานในการสร้างกลุ่มอาชีพแล้ว การพัฒนาต่อยอดมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือสินค้าจากภูมิปัญญา โดยอาจปรับปรุงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้ตัวผลิตภัณฑ์และสินค้าให้มีความน่าสนใจ รวมไปถึงการประชาสัมพันธ์และการพยายามเข้าถึงข้อมูลในการพัฒนาการผลิตและการตลาดเพื่อการส่งออกทั้งในและนอกประเทศ นอกจากนี้ข้อค้นพบจากการศึกษานี้ยังมีความคล้ายคลึงกับข้อค้นพบในการศึกษาของ Chetea (2013) เกี่ยวกับการปรับตัวในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของชุมชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติบูโด - สุไหงปาดี ที่ชาวบ้านมีการปรับตัวในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยการพัฒนาอาชีพที่มีอยู่เดิมในชุมชนให้มีรายได้จากการทำสวนยางพารา และสวนดุซง (สวนผลไม้รวม) เช่นเดียวกันกับชุมชนคีรีวง ที่มีรายได้หลักจากการทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม หรือที่เรียกว่า “สวนสมรม” และนำผลผลิตและสิ่งที่เหลือใช้มาแปรรูปเป็นสินค้าใหม่ โดยชาวบ้านในทั้งสองชุมชนนี้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพที่เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก แต่ที่น่าสนใจสำหรับชุมชนคีรีวง คือ การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหลากหลายให้ดำรงอยู่ รวมทั้งปรับเปลี่ยนและประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับเปลี่ยนนี้ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ตลอดจนมีการนำนวัตกรรมใหม่ ๆ ในการจัดการที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจแบบตลาดซึ่งขยายอิทธิพลเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวฐานชุมชนที่ร่วมกันดำเนินการระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก กลุ่ม และชุมชน ซึ่งเป็นก้าวย่างสำคัญที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและเป็นการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างชาญฉลาดและรู้คุณค่าด้วย

เนื่องจากชุมชนคีรีวงมีทรัพยากรต่าง ๆ ที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรมนุษย์คือผู้นำที่มีความพร้อม อันเป็นกำลังความคิดที่สำคัญในการกระตุ้นให้มีการวางแผนพัฒนาชุมชนผ่านความร่วมมือกันของ

สมาชิก ด้วยการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีพ มาเป็นฐานในการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยคีรีวงมีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการขับเคลื่อนการพัฒนา ซึ่งสามารถสังเคราะห์ออกมาได้ 7 ประการ ได้แก่ 1) คนในชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและเน้นการพัฒนาคนและคุณภาพชีวิต 2) กลุ่มต่าง ๆ และเครือข่ายในชุมชนมีจิตอาสาร่วมรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม 3) การมีผู้นำที่ดีและมีศักยภาพ 4) มีความพยายามสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ด้วยการปรับกระบวนการบริหารจัดการภายในอย่างมีระบบ ทั้งในระดับชุมชนและระดับกลุ่ม 5) การเริ่มต้นจากสิ่งที่สอดคล้องกับวิถีที่พึงปรารถนา 6) มีกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เกิดผลในการแพร่กระจาย และ 7) มีการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Ruarkrai (2009) บางส่วนองค์ประกอบดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน นอกจากนี้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ด้วย เช่น การช่วยประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเป็นที่รู้จักในวงกว้าง การให้ความรู้ในการพัฒนาและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ การสนับสนุนด้านการตลาดเพื่อการจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน และการส่งเสริมการเรียนรู้โดยการปฏิบัติในกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีการบูรณาการกับรายวิชาเรียนที่เกี่ยวข้อง และส่งเสริมการตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ต่าง ๆ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ชุมชนให้เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง และเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนบนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถส่งเสริมการยกระดับการดำรงชีพเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

ในขณะเดียวกันเมื่อวิเคราะห์คุณลักษณะทางสังคมเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนคีรีวงแล้ว จะพบว่า คนในชุมชนมีความพยายามที่จะสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมาตั้งแต่อดีต เริ่มต้นจากการมีผู้นำในการฟื้นฟูสภาพของชุมชนหลังจากเกิดภัยทางธรรมชาติ โดยในขณะนั้น มีการพัฒนาศักยภาพของผู้นำโดยธรรมชาติที่เป็นแกนนำเพื่อให้ความรู้แก่สมาชิกชุมชนและกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในการหาแนวทางเพื่อการฟื้นฟูชุมชนให้กลับมามีสภาพที่สามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติ ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ยอมรับ อีกทั้งมีส่วนร่วมในการนำเสนอและแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนขึ้นตามมา หลังจากชุมชนได้รับการฟื้นฟูแล้ว ซึ่งถือเป็นก้าวสำคัญของการพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเอง เนื่องจากในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเหล่านี้ สมาชิกจำเป็นจะต้องทราบและปฏิบัติตามกฎ กติกา ที่ได้ทำการตกลงร่วมกันไว้ ต่อมาคนในชุมชนมีการเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตบนฐานของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนแบบเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการใช้อย่างชาญฉลาดควบคู่กับการปกป้องดูแลให้คงอยู่อย่างสมดุลกับการดำรงชีพของคนในชุมชนให้มากที่สุด ความพยายามในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดนี้ ได้เป็นจุดเริ่มต้นของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาการประยุกต์ใช้อย่างสร้างสรรค์หลายประการตามมา

ปัจจุบัน การพัฒนาชุมชนคีรีวงมีการเปลี่ยนแปลงที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว อันนำไปสู่การเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวที่เน้นการศึกษาวิถีการดำรงชีพที่อิงอยู่กับธรรมชาติที่สวยงาม มี

อากาศบริสุทธิ์ สอดคล้องกับบริบทของชุมชนที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขาและมีธรรมชาติที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ พร้อมกับมีสมาชิกในชุมชนที่มีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน รู้จักเรียนรู้และปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ จุดเด่นที่สำคัญของชุมชนนี้คือการมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายซึ่งเกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์และถูกถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีการประยุกต์ต่อยอดอย่างสร้างสรรค์ เกิดเป็นอาชีพเสริมที่ผลิตสินค้ามาจำหน่ายแก่ผู้มาเยือนและส่งออกสู่ภายนอก สร้างรายได้เสริมจากรายได้หลักที่หลายครัวเรือนทำการเกษตร มีการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการดำรงชีพที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานด้วยการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ อันส่งผลเชื่อมโยงให้คิดต่อไปยังเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ การรื้อฟื้น การประยุกต์ และการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ความพยายามขับเคลื่อนการพัฒนาตามแนวทางนี้ ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนทั้ง 3 ด้านคือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นที่ประจักษ์

ข้อค้นพบที่เกิดจากการศึกษาครั้งนี้ นอกจากจะทำให้ได้เรียนรู้การขับเคลื่อนการพัฒนาสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนคีรีวงแล้ว ยังทำให้ได้ข้อคิดในสิ่งที่ชุมชนควรให้การตระหนักคือ ผลกระทบทางลบต่อการพัฒนา ซึ่งเชื่อมโยงกับความเจริญทางวัตถุที่รุกเข้ามายังชุมชนจนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ที่สำคัญมี 3 ด้านด้วยกัน ได้แก่ *ด้านการจราจร* ที่มีความหนาแน่นในช่วงวันหยุดหรือช่วงเทศกาลส่งผลให้เกิดมลพิษและความแออัดในชุมชน *ด้านความสะอาด* จากปริมาณขยะที่มีมากจนชุมชนไม่สามารถรับมือได้ทัน ก่อให้เกิดปัญหาขยะในชุมชนและทำลายสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วย และ *ด้านวัฒนธรรมชุมชน* ที่มีความเปลี่ยนแปลงไปบ้างและมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการแข่งขันกันสร้างความเจริญด้านวัตถุ เช่น การสร้างที่พักใหม่ ๆ เพื่อบริการนักท่องเที่ยว โดยเน้นในเชิงพาณิชย์มากกว่าการเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่ายินดีว่า หน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องได้เริ่มตระหนักและร่วมกันหาแนวทางเพื่อแก้ไขกับผลกระทบทางลบดังกล่าวก่อนที่จะสายเกินไป เพื่อรักษาไว้ซึ่งความสมดุลและสิ่งที่ดีงามของชุมชน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนเข้มแข็งในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ชุมชนควรให้ความสำคัญกับแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ เช่น ปัญหาการจราจร ปัญหาขยะเป็นต้น เพื่อรองรับกับการเติบโตของการท่องเที่ยวซึ่งมีแนวโน้มที่ปริมาณของนักท่องเที่ยวจะเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวันหยุดยาวหรือช่วงเทศกาล

2) ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ชุมชนและกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ควรมีการตกลงเพื่อหาแนวทางในการจัดการ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและ

สามารถคงสภาพของความเป็นชุมชนแห่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ เช่น การกำหนดหรือจำกัดจำนวนของนักท่องเที่ยว การปรับปรุงส่วนกลางในการจัดการนักท่องเที่ยวให้มีระบบมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

3) เพื่อให้การจัดการด้านต่าง ๆ เกิดผลกระทบด้านลบน้อยที่สุด การดำเนินนโยบายการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งควรตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง โดยการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง อีกทั้งภาครัฐควรส่งเสริมความเข้มแข็งด้วยการการประสานเครือข่ายและออกแบบการทำงานกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนให้เอื้อประโยชน์ระหว่างกัน เพื่อให้การพัฒนาเกิดประโยชน์อย่างเกื้อกูลกันในภาพรวมทั้งชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1) ควรมีการศึกษากระบวนการรักษาหรือป้องกันการเสื่อมสลายของชุมชนเข้มแข็งเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

2) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับมายาคติของชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากกระบวนการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้นมานั้น บางสิ่งบางอย่างอาจเป็นเพียงการสร้างให้เกิดขึ้นมาเพียงชั่วคราวแต่ไม่มีความยั่งยืนอย่างแท้จริง

3) ควรมีการศึกษาการสร้างกติกา เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว

เอกสารอ้างอิง

Chetea, M. (2013). *Adapting for the Sustainable Livelihoods of Community in Budo-Su-Ngai Padi National Park: A Case Study of Community in Palukasamah Subdistrict, Bajoh District, Naratiwat*. [in Thai]. A Thesis in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of PhD. In Public Administration, Prince of Songkla University. [in Thai] Department of Agricultural Extension. (n.d.). *Introduction to Local Wisdom*.Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).

Department for International Development. (1999). *Sustainable Livelihoods Guidance Sheets.* London: DFID.

Lasse, K. (2001). *The Sustainable Livelihood Approach to Poverty Reduction.*(Online) Retrieved 15 March 2017 from: http://www.forestry.umn.edu/prod/groups/cfans/@pub/ @cfans/@forestry/ documents/asset/cfans_asset_202603.pdf

Masae, A. (2015). Enhancing Sustainable Rural Livelihood through Community-based Development. [in Thai]. *Journal of Social Development*, 17(1): 89-110.

Poung-ngarm, K. (2002). *Strengthening the Community.* [in Thai]. Lecture Note for Investigation Inspectors. Bangkok: National Police Headquarters.

Ruarkrai, D. (2009). Thai Society and Agricultural Extension. (4th ed.). [in Thai]. Nontaburi: Sukhothaithammathirat Open University.

Sanyawiwat, S. (1991). Thai Wisdom. Bangkok: Thai Study Institute. [in Thai]

Tilly, C. 2004. *Social Movements.* (Online) Retrieved 7 February 2017 from: www.answers.com/topic/social-movement

Wasee, P. (1993) National Education with Local Wisdom. [in Thai]. In Pongpit, S. (1993). *Folk Wisdom and Rural Development.* Bangkok: Amarin Printing Group.

Wasee P. (n.d.). *Strengthening the Community: Community as a national strategic point*. Bangkok: National Health Foundation.